

NOTĂ DESPRE PROGRESELE ȘI RĂSPÂNDIREA ȘTIINȚEI DE CARTE ÎN VECHIUL REGAT DUPĂ 1912

Extras din Golopenția, A. Golopenția S., 1999. Opere complete. Vol. II. Statistică, demografie și geopolitică, A. Golopenția, Golopenția, S., Editor. București: Editura Enciclopedică, Editura Univers Enciclopedic, cu adnotări Golopenția S. la sfârșitul extrasului.

Meditarea textului capital al lui Leonida Colescu despre știutorii de carte de la 1912, care redevine accesibil prin această ediție nouă, poate fi de mare folos ori de câte ori se abordează problema generalizării instrucției elementare în România. Schișă a progreselor de după 1859 a științei de carte și mai ales confruntare a răspândirii ei de la 1912 cu cea de la 1899, confruntare adică a roadelor acțiunii incomparabile a lui Spiru Haret cu situația de la pornire, textul acesta oferă atât perspectiva istorică cât și elemente de diagnostic importante. Nu se poate ajunge la rezultat, dacă reducerea analfabetismului e concepută abstract, fără ținerea în seamă a etapelor parcurse până la realizarea situației de azi și a măsurii în care e răspândită azi știința de carte în orașe și sate, printre bărbați și femei, printre tineri, adulți și bătrâni, membrii diferitelor clase profesionale, locuitorii satelor din diferitele regiuni și ai fiecărui oraș.

Spre a fi de folos cititorilor, încercăm în această notă să aducem la zi textul reeditat. Ținem în seamă rezultatele recensământului de la 1930¹ și pre-

¹ În seria de volume, consacrată rezultatelor recensământului general din anul 1930, volumul III. *Știința de carte* (București, 1938, LXXXIII + 538 p.), este consacrat problemei noastre, iar volumele V-VII, *Profesiuni* (București, 1940–1941) și IX. *Structura populației României* (București, 1940) o ating.

DI. Dr. Sabin Manuilă organizatorul recensământului a publicat încă în 1936 în *Omagiu Prof. D. Gusti*, vol. II („Arhiva pentru știința și reforma socială“ XIV–1936, p. 931–959), sub titlul *Știința de carte a populației României*, analiza datelor publicate în acest volum. Alte interpretări ale rezultatelor privitoare la știința de carte ale recensământului de la 1930: Dr. S. Manuilă și D. C. Georgescu: *Populația României*, Buc., Institutul Central de Statistică, 1937 (retipărit și în *Enciclopedia României*, Vol. I, Buc., 1938); Ing. I. Measnicov: *Raportul între știința de carte și numărul învățătorilor în România*, „Sociologie românească“ II (1937), 2–3, p. 112–119; A. Golopenția: *Gradul de modernizare al regiunilor rurale din România* (cu o cartogramă a

lungim astfel cu încă 18 ani tabloul progreselor instrucției elementare pe care l-a lăsat Colescu, trasând totodată răspândirea de la 1930 a științei de carte în diferitele categorii sociale menționate.

Întrebarea adoptată la 1899 și 1912 spre a stabili știința de carte, fiind păstrată și la 1930², constatările celor 3 recensăminte succesive sunt perfect comparabile între ele. O întrebare complementară introdusă la 1930, spre a stabili gradul de instrucție, a redus riscul, cunoscut mai demult în Occident, de a primi răspunsuri nesincere la vechea întrebare, în urma adoptării concepțiilor moderne de viață. Cerându-se indicarea ultimei școli urmate, a fost barată printr-un obstacol psihologic, care nu trebuie subestimat, tentația pentru capii de gospodărie în curs de modernizare de a ascunde neștiința lor de carte sau pe cea a membrilor lor de familie, chiar dacă au ajuns s-o socotească rușinoasă³.

Nici migrațiunile interne stârnite de Unirea din 1918 n-au fost atât de importante încât comparația între situația de la 1912 și cea de la 1930 de pe teritoriul Vechiului Regat să fie viciată. Numai 271 mii din 8,4 milioane locuitori numărați la 1930 pe teritoriul Vechiului Regat erau născuți în ținuturile alipite și numai 148 mii din 9,6 milioane locuitori numărați tot atunci ai acestora erau născuți în Vechiul Regat. Schimbările de domiciliu stârnite de Unire n-au putut avea drept urmare sporul brusc al știutorilor de carte în Vechiul Regat prin emigrarea de analfabeți și imigrarea de știutori de carte, ci dimpotrivă vor fi încetinit chiar acolo într-o oarecare măsură progresele științei de carte. Într-adevăr, «regățenii» trecuți în provinciile alipite erau, de cele mai multe ori, funcționari, liber profesioniști, oameni de afaceri, pe când de acolo s-au îndreptat în orașele dinamice de peste munți: la București, Ploiești, Câmpina, Constanța, Galați, Brăila, numeroși muncitori și servitori de proveniență din regiunile de munte ale ținuturilor alipite, suprapopulate și cu mai puțini știutori de carte.

răspândirii științei de carte în populația rurală pe plăși), „Sociologie românească“ IV (1939), 4–6, p. 209–217 și *Starea culturală și economică a populației rurale din România* în volumul «Sănătatea populației rurale din România» („Revista de igienă socială“ X–1940, 1–6), p. 212–263.

² La 1899: «Instrucția. Știe a scrie și a ceti. Nu știe a scrie și a citi» (col. 19–20); la 1912: «Știe a ceti și scrie. Nu știe» (vezi p. 5 din acest volum); la 1930 «Știe carte sau nu știe (col. 5). Imprimatul folosit la 1941 reproduce întocmai această din urmă formulare în capul coloanei 23.

³ La 1930, capii de gospodărie aflați în această situație au fost pare-se, încă puțin numeroși în Vechiul Regat. Cu privire la cei 6,7 milioane locuitori de 8 ani și peste, numai în cazul a 0,5% lipsește cu sau fără intenție răspunsul la întrebarea «știe carte» și tot în cazul a 0,5% s-a afirmat că știu carte fără a arăta școala urmată, fie pentru că erau autodidacți sau pentru că, deși nu vreau să declare analfabetismul, nu au îndrăznit să facă o declarație falsă cu privire la școala urmată. Analfabetismul e declarat pentru 44%. Cifre care justifică presupunerea că proporția celor cu răspunsuri false la ambele întrebări privind instrucția din totalul de 55% a celor declarați știutori de carte cu arătarea ultimei școli urmate, nu poate fi decât tot redusă.

Foarte detaliate, cifrele de la 1930 îngăduie o sensibilă adâncire a analizei răspândirii pe categorii sociale a științei de carte. Pe lângă corelațiile dintre știința de carte și mediu (orașe și sate), unități administrative (provincii, județe, comune), sex, evidențiate încă prin datele culese la 1912 și 1899, recensământul de la 1930, merge până la satele în parte, duce mai departe analiza corelației cu vârsta și abordează corelația cu profesiunea.

*

Recensământul de la 1930 a constatat pe teritoriul Vechiului Regat 3,7 milioane știutori de carte, adică cu 1,5 milioane mai mulți decât câți au fost numărați cu prilejul recensământului de la 1912 și cu 2,7 milioane mai mulți decât câți fuseseră numărați la recensământul din 1899. Vechiul Regat număra la 1930 aproape de două ori atâția știutori de carte ca la 1912 și aproape de 4 ori atâția ca la 1899.

Recensământul	Știutori de carte (milioane suflete)	Indicii de creștere a știutorilor de carte	
		(1899 = 100)	(1912 = 100)
1930	3,7	360	168
1912	2,2	217	100
1899	1,1	100	

Știutorii de carte reprezintă la 1930 peste jumătate, dar mai puțin decât două treimi din populația Vechiului Regat de 8 ani și peste, în cazul căreia se pune problema științei de carte. Știau carte, încă la data penultimului recensământ, aproape două treimi dintre locuitorii în vârstă de școală și mai mari. Ritmul rapid al progreselor științei de carte îl indică împrejurarea că la 1912 știuseră numai două cincimi, iar la 1899 de abia una (vezi întâiul tablou de pe pagina următoare).

La 1930, știința de carte continuă să fie, ca la 1912, mai răspândită printre orașeni decât la țară, printre bărbați decât printre femei, printre tineri decât printre bătrâni. Bineînțeles, la nivelul mai ridicat atins între timp, orașele și regiunile rurale își păstrează în genere locul în ierarhia stabilită după frecvența științei de carte printre locuitorii lor. Numai puține dintre ele își schimbă clasamentul. Dar ritmul mai rapid al progreselor științei de carte la țară, printre femei, în populația unora dintre orașele și dintre regiunile rurale codașe a mai atenuat deosebirea. Începe să se deseneze tendința distribuției știutorilor de carte pe medii (orașe, sate), sexe, profesioni, de a se apropia de distribuția corespunzătoare a întregii populații de 8 ani și peste.

Recensământul	Populația (milioane)	Populația de 8 ani și peste (milioane)	% știutorilor de carte
1930	8,4	6,7	56
1912	7,2	5,7	39
1899	6,0	4,7	22

Știu carte trei pătrimi dintre orășeni și numai jumătate dintre sătenii de 8 ani și peste. Ca atare, deși locuitorii orașelor nu reprezintă decât un sfert din populația Vechiului Regat, sunt orășeni o treime dintre știutorii de carte. La 1912 știau două treimi în orașe și o treime la țară, iar la 1899 numai jumătate în orașe și o șeptime la țară. La 1930, ruralii au ajuns deci să fie știutori de carte în măsura în care fuseseră orășenii la 1899. Știutorii de carte sunt încă cu 50% mai frecvenți în orașe decât la țară la 1930, dar la 1912 erau de două ori mai frecvenți, iar la 1899 chiar de 3 ori. La 1912 știutorii de carte din orașele mult mai puțin populate reprezentau tot o treime din totalul știutorilor de carte, iar la 1899, când orașele erau și mai puțin populate, aproape jumătate dintre ei.

	1930	1912	1899	1930	1912	1899
	Orașe			Sate		
Populație de 8 ani și peste (milioane)	1,7	1,1	0,9	5,0	4,6	3,8
Știutorii de carte (milioane)	1,3	0,7	0,5	2,4	1,5	0,6
% știutorilor de carte	75	66	49	49	33	15
Distribuția populației de 8 ani și peste (orașe + sate = 100)	23	18	19	77	82	81
Distribuția știutorilor de carte (orașe + sate = 100)	33	33	45	67	67	55

Două treimi dintre știutorii de carte sunt bărbați și numai o treime femei. În populația țării, cifra bărbaților e însă numai cu puțin inferioară celei a femeilor. Distribuția de mai sus e consecința faptului că din populația bărbătească de 8 ani și peste a Vechiului Regat știu carte aproape trei pătrimi pe când din populația feminină cu mult mai puțin decât jumătate. La 1912, când aproape trei sferturi dintre știutorii de carte se găseau în rândurile bărbaților, știau carte două treimi dintre bărbați și numai o treime femei. La 1899 peste trei sferturi dintre știutorii de carte au fost bărbați, dar știau carte numai jumătate dintre aceștia și o șeptime dintre femei. La 1930 femeile sunt știutoare de carte în măsură ceva mai mare decât erau bărbații la 1899.

	1930	1912	1899	1930	1912	1899
	Bărbați			Femei		
Populația de 8 ani și peste (milioane)	3,2	2,9	2,4	3,4	2,8	2,3
Știutorii de carte (milioane)	2,3	1,6	0,8	1,4	0,7	0,2
% știutorilor de carte	72	54	33	40	23	11
Distribuția pe sexe a populației de 8 ani și peste (Bărbați + Femei = 100)	49	51	51	51	49	49
Distribuția pe sexe a știutorilor de carte (Bărbați + Femei = 100)	63	71	76	37	29	24

Printre bărbații din orașe știința de carte e mai răspândită decât printre bărbații din sate și printre femeile din orașe decât printre femeile din sate. Dar spre deosebire de 1912 și 1899, la 1930 bărbații de la țară sunt în mai mare măsură știutori de carte decât femeile din orașe.

	1930	1912	1899	1930	1912	1899
		Bărbați		Orașe	Femei	
Populația de 8 ani și peste (milioane)	0,9	0,6	0,5	0,9	0,5	0,4
Știutorii de carte (milioane)	0,7	0,5	0,3	0,6	0,3	0,2
% știutorilor de carte	84	75	61	65	55	38
Distribuția pe sexe a populației de 8 ani și peste (Bărbați + Femei = 100)	50	53	53	50	47	47
Distribuția pe sexe a știutorilor de carte (Bărbați + Femei = 100)	56	61	64	44	39	36
				Sate		
Populația de 8 ani și peste (milioane)	2,4	2,3	1,9	2,6	2,3	1,9
Știutorii de carte (milioane)	1,6	1,1	0,5	0,8	0,4	0,1
% știutorilor de carte	68	49	26	32	16	5
Distribuția pe sexe a populației de 8 ani și peste (Bărbați + Femei = 100)	48	50	51	52	50	49
Distribuția pe sexe a știutorilor de carte (Bărbați + Femei = 100)	66	76	86	34	24	14

Cum pe teritoriul Vechiului Regat au fost deschise, în toate orașele, școli primare pentru băieți încă în epoca Regulamentului organic și școli primare pentru fete îndată după Unire, iar în toate satele, de abia în aplicarea Constituției de la 1866, treptat în decurs de 7 decenii, saltul bărbaților de la țară înaintea femeilor din orașe, în privința științei de carte, constituie o probă atât a eficienței aparatului școlar cât și a unui interes sporit pentru carte în rândurile populației bărbătești, care constituie grosul populației active. În genere, considerarea concomitentă a distribuției după mediu (orașe, sate) și sex a știutorilor de carte de la 1930 evidențiază progrese considerabile. Bărbații din orașe, care se găsesc în fruntea coloanei, atunci când e vorba de înaintarea spre ținta științei de carte generalizate, au intrat încă la 1930 în etapa finală. Bărbații de la țară și femeile din orașe răzbesc în a treia treime a parcursului. Femeile de la țară, care la 1899 aproape că începeau de abia să învețe carte, sunt pe punctul de a depăși prima treime a drumului.

1930		1912		1899	
Orășenii	84	Orășenii	75	Orășenii	61
Sătenii	68	Orășencele	55	Orășencele	38
Orășencele	65	Sătenii	49	Sătenii	26
Sătencele	32	Sătencele	16	Sătencele	5

% știutori respectiv știutoare de carte din populația de 8 ani și peste.

În rândul celor 45 contingente anuale ale celor de 20–64 ani nu se numără decât două treimi din totalul știutorilor de carte de la 1930 din Vechiul Regat, pe când în cele 12 contingente ale celor de 8–19 ani se numără a treia treime (în grupa de vârstă a celor de 65 ani și peste nu se găsește decât o frântură neînsemnată din masa celor cu știință de carte). Știința de carte este adică mult mai frecventă între cei tineri decât între adulți și mai răspândită printre adulți decât printre bătrâni, distribuție care este explicată prin faptul că aparatul școlar a fost creat în cursul anilor, așa încât membrii contingentelor anuale mai vârstnice au avut la dispoziție școli mai puține și au rămas în mai mare măsură neinstruiți. Din 10 persoane de 8–12 ani știau carte 8, de 13–19 ani 7, de 20–64 ani 5, de 65 ani și peste 2.

Grupa de vârstă (ani)	Populația de 8 ani și peste (milioane)	Știutori de carte (milioane)	% știutorilor de carte
Total	6,7	3,7	56
8–12	0,9	0,7	78
13–19	1,3	0,9	69
20–64	4,1	2,0	49
65 și peste	0,3	0,1	20
Vârsta nedeclarată	0,1	*	73

Constatarea făcută mai sus cu privire la răspândirea științei de carte pe medii (orașe și sate) și sexe se mențin în fiecare grupă de vârstă. Însă, între cei tineri, deosebirile dintre orășeni și săteni, bărbați și femei sunt mult mai reduse decât între adulți și mai ales între bătrâni.

Grupa de vârstă	Populația de 8 ani și peste (milioane)	Știutori de carte (milioane)	% știutori de carte	Populația de 8 ani și peste (milioane)	Știutori de carte (milioane)	% știutori de carte
	Orașe			Sate		
Total	1,7	1,3	76	4,9	2,4	49
8–12	0,2	0,2	88	0,7	0,6	77
13–19	0,3	0,3	85	1,0	0,6	65
20–64	1,1	0,8	73	1,9	1,2	40
65 și peste	0,1	*	41	0,2	*	12
Vârsta nedeclarată	*	*	77	*	*	48
	Bărbați			Femei		
Total	3,2	2,4	73	3,4	1,4	41
8–12	0,5	0,4	84	0,5	0,3	74
13–19	0,6	0,5	83	0,7	0,4	57
20–64	2,0	1,4	70	2,1	0,6	30
65 și peste	0,1	0,1	29	0,1	0,1	10
Vârsta nedeclarată	*	*	74	*	*	47

* Mai puțin decât 50.000.

Puținele date cu privire la distribuția pe vârste a știutorilor de carte de la 1899 arată că în trecut deosebirile dintre tineri și bătrâni au fost mai puțin accentuate, datorită împrejurării că știutorii de carte erau mai puțini și printre tineri. (La 1912 distribuția pe vârste a știutorilor de carte s-a făcut numai în cazul cetățenilor români și dintre aceștia numai în cazul bărbaților).

	% știutorilor de carte				
	Total	Orașe	Sate	Bărbați	Femei
Populația de la 7 ani în sus	24	49	15	36	11
7-15 ani	29	65	22	42	16
de la 16 ani în sus	20	46	20	30	9

Legătura necercetată în 1912 și 1899 dintre profesii și instrucție este lămurită prin recensământul de la 1930. S-a constatat că exploatarea solului este clasa în care știința de carte e mai puțin răspândită. În populația activă și întreținută de 8 ani și peste, care trăia de pe urma agriculturii, știutorii de carte nu atingeau jumătatea. În schimb, în exploatarea subsolului, industrie și transporturi știutorii de carte reprezentau între două treimi și trei pătrimi. La un nivel și mai ridicat se găseau creditul, comerțul și instituțiile publice, cu chiar patru cincimi.

	Totalul populației (activi și întreținuți) (mii)	Populația de 8 ani și peste (mii)	Știutorii de carte (mii)	% știutorilor de carte
		Orașe și sate		
Total	8.413	6.693	3.802	56
Exploatarea solului	5.946	4.614	2.231	48
Exploatarea subsolului	70	52	37	68
Industria	706	580	430	74
metalurgică	142	112	76	63
lemnului	102	80	56	66
construcțiilor	82	66	47	66
textilă, confecțiuni	207	177	138	74
alimentară	101	84	62	70
chimică, hârtie, tipar	61	51	42	74
altele	12	10	8	72
Credit	49	44	39	85
Comerț	337	291	244	80
Transporturi	301	232	179	71
Instituții publice	458	394	331	81
Diverse	497	442	281	61
Nedeclarate	49	44	30	67

Cu o singură excepție, toate clasele profesionale prezintă în orașe proporții de știutori de carte superioare celor din sate. Faptul că populația care

trăiește de pe urma instituțiilor publice în sate este în mai mare măsură știutoare de carte decât populația corespunzătoare din orașe se datorește probabil împrejurării că în acestea din urmă oamenii de serviciu sunt mult mai numeroși. Deosebirea relativ mare între proporția știutorilor de carte din populația industrială din orașe și din sate se datorește compunerii acesteia din urmă în general din mici meseriași pe jumătate țărani, pe când în compunerea celeilalte intră pe lângă meseriașii urbani și muncitorimea și personalul tehnic și administrativ al marilor întreprinderi industriale.

	Totalul populației (activi și întreținuți) (mii)	Populația de 8 ani și peste (mii)	Știutorii de carte (mii)	% știutorilor de carte
Orașe				
Total	2.015	1.744	1.302	75
Exploatarea solului	314	252	137	54
Exploatarea subsolului	18	15	12	80
Industrie	468	399	314	79
Credit	44	40	36	90
Comerț	253	225	189	84
Transporturi	204	166	129	78
Instituții publice	300	272	225	83
Diverse	378	342	235	69
Nedeclarate	36	33	24	74
Sate				
Total	6.398	4.948	2.488	50
Exploatarea solului	5.632	4.362	2.092	48
Exploatarea subsolului	52	37	25	68
Industrie	238	181	113	62
Credit	4	3	3	85
Comerț	84	66	54	81
Transporturi	97	66	48	73
Instituții publice	158	122	102	84
Diverse	119	100	45	45
Nedeclarate	14	11	6	54

La populația activă știința de carte e în genere mai răspândită decât printre membrii de familie care ajută capului de familie în profesii și printre întreținuți. Nivelul e în genere cu 10% mai ridicat. Numai exploatarea solului face excepție. În această clasă profesională auxiliarii știu carte în mai mică măsură decât activii, iar activii în mai mică măsură decât întreținuții. Explicația se găsește în faptul că întreținuții se recrutează aproape exclusiv dintre copii, adică din grupele de vârstă în care știința de carte e mai răspândită, iar auxiliarii cu deosebire dintre femei și bătrâni, sexul și grupa de vârstă cu mai puțini știutori de carte.

	Activi					Auxiliari				
	Total (mii)	Știutori de carte		Știința de carte nedeclarată		Total (mii)	Știutori de carte		Știința de carte nedeclarată	
		(mii)	(%)	(mii)	(%)		(mii)	(%)	(mii)	(%)
Toate clasele	2.681	1.079	59	12	0,4	2.151	1.287	40	6	0,3
Exploatarea solului	1.613	847	47	3	0,2	2.127	1.279	39	6	0,5
Exploatarea subsolului	25	5	81	*	0,2					
Industria	313	61	80	1	0,3	5	3	28	*	2,2
metalurgică	56	13	77	*	0,2					
lemnului	41	9	78	*	0,3					
construcțiilor	31	6	79	*	0,3					
textilă, manufacturieră	108	19	82	*	0,4					
alimentară, tutun	42	10	76	*	0,3					
chimică, hârtie, tipar	28	4	87	*	0,5					
alte industrii	6	1	81	*	0,5					
Credit	25	2	90	*	0,3					
Comerț	139	20	85	1	0,4	19	5	74	*	1,3
Transporturi	102	14	86	*	0,2					
Instituții publice	250	38	84	2	1,0					
Diverse	187	87	53	1	0,5					
Nedeclarate	27	4	77	3	11,8					

* Sub 500.

Dacă privim populația rurală, Dobrogea este provincia din Vechiul Regat unde știința de carte e mai răspândită și Oltenia provincia unde ea lipsește în mai mare măsură. Dobrogea deține locul întâi, Oltenia locul al patrulea încă din 1899, Moldova, care a trecut în fața Munteniei la 1912, a menținut avansul.

În perspectiva științei de carte, județele din Vechiul Regat se dispun în 8 regiuni. Stau în frunte județele de șes așezate radiar în jurul porturilor Brăila și Galați (Brăila, Covurlui, Râmnicu-Sărat, Constanța, Ialomița, Fălciu, Tutova, Tecuci), județele de munte dominate de Muscel în Muntenia și de Neamț în Moldova (Muscel, Putna, Prahova, Dâmbovița, Argeș, Buzău, Vâlcea respectiv Neamțu, Baia, Roman) și insula constituită din județele Iași și Botoșani. La coadă se plasează județele de câmpie din Muntenia de vest (Vlașca, Teleorman, Ilfov, Olt), Dorohoiul, partea de apus a Olteniei (Mehedinți, Dolj și Gorj) și județele din centrul Moldovei (Bacău și Vaslui). Surprinzătoare este căderea la locul al trezecilea a Ilfovului, ale cărui sate se găsesc toate în apropierea capitalei țării. La 1912 se mai găsea la locul al 19-lea, la 1899 chiar la locul al 16-lea al clasamentului după instrucția elementară a județelor din Vechiul Regat.

**PROCENTUL ȘTIUTORILOR DE CARTE DIN POPULAȚIA RURALĂ
DE 8 ANI ȘI PESTE.**

1930		1912 Rural		1899	
Dobrogea	55	Dobrogea	39	Dobrogea	19
Moldova	52	Moldova	33	Muntenia	16
Muntenia	49	Muntenia	33	Moldova	15
Oltenia	47	Oltenia	30	Oltenia	11
1. Brăila	63	1. Covurlui	46	1. Brăila	24
2. Covurlui	60	2. Brăila	46	2. Muscel	24
3. R.-Sărat	60	3. Muscel	42	3. Ialomița	22
4. Muscel	60	4. Ialomița	42	4. Covurlui	21
5. Neamțu	57	5. R.-Sărat	41	5. Tulcea	20
6. Constanța	56	6. Tulcea	41	6. R.-Sărat	20
7. Ialomița	56	7. Neamțu	39	7. Iași	19
8. Fălciu	56	8. Constanța	38	8. Tecuci	18
9. Iași	54	9. Iași	38	9. Constanța	18
10. Tutova	53	10. Putna	37	10. Putna	18
11. Tecuci	53	11. Fălciu	37	11. Neamț	17
12. Putna	52	12. Tutova	36	12. Prahova	17
13. Baia	52	13. Tecuci	36	13. Tutova	17
14. Prahova	51	14. Dâmbovița	34	14. Gorj	16
15. Dâmbovița	51	15. Prahova	34	15. Dâmbovița	16
16. Tulcea	50	16. Vâlcea	34	16. Ilfov	16
17. Botoșani	50	17. Argeș	33	17. Fălciu	16
18. Roman	50	18. Buzău	33	18. Argeș	15
19. Argeș	50	19. Ilfov	32	19. Dolj	15
20. Buzău	50	20. Gorj	31	20. Buzău	15
21. Vaslui	48	21. Baia	31	21. Baia	14
22. Vâlcea	48	22. Botoșani	31	22. Mehedinți	14
23. Romanați	48	23. Romanați	30	23. Bacău	14
24. Bacău	47	24. Mehedinți	29	24. Botoșani	13
25. Gorj	47	25. Bacău	28	25. Vâlcea	13
26. Dolj	46	26. Vaslui	28	26. Roman	13
27. Mehedinți	46	27. Roman	28	27. Romanați	12
28. Dorohoi	44	28. Dolj	27	28. Vaslui	12
29. Olt	42	29. Teleorman	26	29. Olt	10
30. Ilfov	42	30. Olt	26	30. Dorohoi	10
31. Teleorman	41	31. Dorohoi	25	31. Vlaşca	10
32. Vlaşca	35	32. Vlaşca	22	32. Teleorman	9

În intervalul 1912–1930, proporția știutorilor de carte a sporit mai mult în câteva județe clasate la coadă în 1912 ale Moldovei. Romanul, Baia, Dorohoiul, Vasluiul, Botoșanii, Fălciul sunt județele din Vechiul Regat în care proporția știutorilor de carte a augmentat cu peste 19% în acest răstimp. Astfel o bună parte din județele înapoiate se apropie de nivelul mediu prin progrese forțate. Sporurile cele mai reduse, sub 15%, le prezintă județele Tulcea, Ilfov, Vlaşca, Vâlcea, Covurlui, Ialomița. Județele cu populația înapoiată din șesul Dunării continuă a rămâne la urmă și în câteva județe de frunte ritmul progreselor instrucției publice se încetinește.

În rândul orașelor, știința de carte este, în genere, mai răspândită în cele mari decât în cele mijlocii și mici, în cele cu mulți locuitori trăind din industrie, comerț, credit, comunicații, funcțiuni publice decât în cele cu mulți agricultori, în cele care îndeplinesc funcțiunea de centru al unor regiuni cu mulți știutori de carte decât în cele cu hinterland înapoiat în privința instrucției. Intervin, e drept, câteva excepții dintre care unele constituie confirmări ale constatărilor de mai sus, iar altele sunt consecința intervenției unor factori accidentali specifici, cum ar fi acțiunea unor învățători deosebit de vrednici. Sinaia și Carmen-Sylva stau în fruntea ierarhiei deși populația le e puțină pentru că, fiind localități balneare, nu sunt grefate pe sate preexistente și ca atare lipsite de componentă agricolă și sunt în mai mică măsură dependente de hinterlandul lor imediat decât orașele centre locale. Panciul cu Odobeștii se plasează destul de aproape de vârf, deși mai bine de jumătate din populația lor trăiește din exploatarea solului. Ele sunt însă centre viticole caracterizate și par a arăta că formele specializate ale agriculturii, cum e viticultura, pomicultura, se apropie de profesiunile neagricole din punctul de vedere al răspândirii instrucției. Bucureștii deși așezați în mijlocul unei regiuni rurale înapoiate se găsesc la locul al doilea. Dar ei îndeplinesc funcție de capitală, adică de oraș al orașelor și sunt, ca atare, mai puțin sub influența împrejurimii lor imediate. În schimb, Craiova și Iașii, deși sunt centre regionale, se plasează ca ultimele dintre centrele regionale, pare-se, tocmai pentru că sunt în mai mică măsură industrializate și Craiova se resimte probabil și de nivelul relativ scăzut atât al Olteniei rurale cât și al celei urbane.

Împrejurarea că după întâiul război mondial multe orașe și-au încorporat ca suburbane satele învecinate, unde știutorii de carte erau mai rari, impune multă circumspecție cu prilejul comparațiilor. În genere, s-a realizat în intervalul 1912–1930 o augmentare cu 10% a proporției știutorilor de carte în fiecare oraș. Cu excepția Constanței, toate orașele cu ameliorări de peste 15% sunt mici și au fost relativ înapoiate la 1912. Tot dintre acestea se recrutează, afară de Râmnicul-Vâlci și de Câmpina, orașele cu ameliorări sub 5% (Alexandria, Oltenița, Tg.-Frumos, Panciu, Hârlău, Tg.-Jiu, Drăgășani, Tg.-Ocna). Proporția știutorilor de carte a scăzut în interval numai la Mahmudia, oraș la 1912 dar comună rurală în 1930 (de la 39 la 38%) și la Urziceni în Ialomița (cu -0,4%, dar au fost încorporate 3 suburbane). Două dintre orașele din Teleorman, ambele cu suburbane, T.-Măgurele și Roșiorii prezintă la 1930 aceeași proporție de știutori de carte ca la 1912.

	% știutorilor de carte	% populației neagricole		% știutorilor de carte		% știutorilor de carte
1930			1912		1899	
1. Sinaia	85	93	1. Sinaia	78	1. București	63
2. București	83	94	2. Câmpina	75	2. T.-Severin	57
3. Carmen-Sylva	80	94	3. București	75	3. Sulina	56
4. Brăila	80	96	4. R.-Vâlcea	73	4. Craiova	55
5. T.-Severin	79	96	5. Constanța	70	5. Brăila	54
6. Câmpina	79	91	6. Focșani	70	6. Câmpina	53
7. Galați	79	93	7. Brăila	70	7. Pitești	53
8. Constanța	78	94	8. Galați	70	8. Focșani	53
9. Focșani	78	80	9. Craiova	68	9. Călărași	52
10. Ploiești	78	94	10. Panciu	68	10. Sinaia	51
11. Pitești	78	96	11. T.-Severin	68	11. Târgoviște	51
12. Tecuci	77	72	12. Bacău	67	12. Constanța	51
13. Câmpulung	76	83	13. Tg.-Jiu	67	13. Ploiești	51
14. Bacău	76	91	14. Târgoviște	67	14. Tecuci	51
15. Buzău	76	90	15. Pitești	66	15. R.-Vâlcea	51
16. R.-Sărat	76	81	16. Ploiești	66	16. Tg.-Jiu	51
17. Cernavodă	76	93	17. Călărași	66	17. Galați	50
18. Bârlad	75	81	18. Tecuci	66	18. Panciu	49
19. Piatra	75	79	19. Slatina	65	19. Bârlad	49
20. Iași	75	95	20. Bârlad	65	20. T.-Măgurele	49
21. Craiova	74	92	21. Piatra	65	21. Bacău	49
22. Târgoviște	74	72	22. Buzău	65	22. Buzău	48
23. R.-Vâlcea	73	67	23. R.-Sărat	64	23. Slatina	48
24. Slatina	73	82	24. T.-Măgurele	64	24. Babadag	48
25. Călărași	73	79	25. Fălțiceni	63	25. B.-de-Aramă	48
26. Fălțiceni	73	69	26. Iași	63	26. Herța	47
27. Panciu	73	34	27. Roman	62	27. Calafat	47
28. Roman	72	74	28. Sulina	62	28. R.-Sărat	45
29. Odobești	72	38	29. Tulcea	61	29. Mizil	44
30. Tg.-Neamț	72	63	30. Mangalia	60	30. Odobești	44
31. Tg.-Jiu	71	74	31. Odobești	60	31. Câmpulung	43
32. Sulina	71	92	32. Târgu-Ocna	60	32. Tulcea	43
33. Medgidia	70	86	33. Câmpulung	60	33. Vaslui	43
34. Adjud	70	58	34. Hârșova	59	34. Roman	43
35. Dorohoi	70	84	35. Ostrov	59	35. Vaslui	42
36. Mizil	70	83	36. Vaslui	59	36. Iași	42
37. Botoșani	69	83	37. Mihăileni	59	37. Giurgiu	42
38. Caracal	69	71	38. Cernavodă	58	38. Mangalia	41
39. Vaslui	69	72	39. Giurgiu	57	39. Fălțiceni	41
40. Mangalia	69	71	40. Neamțu	57	40. Piatra	40
41. C.-Argeș	69	59	41. Măcin	57	41. Huși	40
42. Văleni	68	72	42. Calafat	56	42. Roșiori	39
43. Tulcea	68	76	43. Oltenița	56	43. Corabia	38
44. Slobozia	68	52	44. Roșiori	56	44. Hârșova	38
45. Ostrov	67	39	45. Dorohoi	56	45. Dorohoi	38
46. Buhuși	67	73	46. Mizil	56	46. Ostrov	38
47. Roșiori	67	76	47. Tg.-Frumos	56	47. Oltenița	37
48. Moinești	67	79	48. Drăgășani	56	48. Caracal	36
49. Găești	67	62	49. Hârlău	55	49. Urziceni	36
50. Hârșova	66	64	50. Huși	55	50. Mihăileni	36
51. Mărășești	66	70	51. Caracal	55	51. Hârlău	34
52. Pucioasa	66	49	52. Văleni	55	52. Alexandria	34
53. Babadag	66	51	53. Chilia-Veche	54	53. Tg.-Frumos	34
54. Govora	66	26	54. Urziceni	54	54. C.-de-Argeș	33
55. Calafat	65	59	55. Babadag	54	55. Filipești	32
56. Huși	65	54	56. Medgidia	54	56. Neamțu	32
57. Corabia	65	54	57. Corabia	53	57. Măcin	32
58. Mihăileni	65	60	58. Găești	53	58. Botoșani	31

	% știutorilor de carte	% populației neagricole		% știutorilor de carte		% știutorilor de carte
1930			1912		1899	
59. Tg.-Ocna	65	52	59. Botoșani	52	59. Slobozia	31
60. Măcin	65	54	60. Filipești	52	60. Drăgășani	31
61. Pașcani	64	55	61. Baia-de-Aramă	52	61. Cernavodă	30
62. Baia-de-Aramă	64	58	62. C.-de-Argeș	51	62. Tg.-Ocna	29
63. Călimănești	64	33	63. Alexandria	49	63. Medgidia	28
64. Giurgiu	64	72	64. Herța	48	64. Găești	27
65. Tg.-Măgurele	64	60	65. Isaccea	48	65. Zimnicea	26
66. Filipești Tg.	63	40	66. Cuzgun	46	66. Urleați	25
67. Urleați	62	38	67. Urleați	45	67. Isaccea	25
68. Techirghiol	61	44	68. Ocnele-Mari	45	68. Cuzgun	24
69. Drăgășani	60	47	69. Slănic	39	69. Ocnele-Mari	21
70. Slănic	60	96	70. Mahmudia	39	70. Slănic-Prahova	20
71. Hârlău	60	43	71. Zimnicea	32	71. Mahmudia	19
72. Ocnele-Mari	60	29			72. Chilia-Veche	8
73. Oltenița	59	67				
74. Tg.-Frumos	59	62				
75. Isaccea	59	32				
76. Săveni	59	47				
77. Alexandria	58	53				
78. Ștefănești	58	37				
79. Balș	57	35				
80. Urziceni	54	36				
81. Plenița	53	10				
82. Băilești	53	16				
83. Strehaia	51	26				
84. Herța	50	33				
85. Darabani	47	23				
86. Zimnicea	44	24				

*

Rezultatele recensămintelor 1930, 1912 și 1899 înlesnesc cunoașterea destul de amănunțită a etapelor recente ale acțiunii de generalizare a instrucției elementare în Vechiul Regat și oferă numeroase indicații pentru modul cum trebuie îndrumată în viitor, pentru ca ținta să fie atinsă. Câteva fapte de importanță principală merită a fi relevate la sfârșitul acestei note.

1. Rezultatele celor trei recensăminte succesive se confirmă unele pe altele. Masa știutorilor de carte de la fiecare recensământ o întrece considerabil pe cea numărată la recensământul anterior. Iar distribuția lor, pe medii, sexe, vârste, regiuni de la 1930 este conformă tendinței, care putea fi întrevăzută încă cu prilejul confruntării rezultatelor privitoare la știința de carte de la 1912 cu cele de la 1899.

2. Tendința aceasta mai conturată după cunoașterea rezultatelor recensământului din 1930, când e indusă din confruntarea situației de la trei, nu numai de la două momente succesive, îngăduie evaluarea răspândirii științei de carte atât de la 1941 cât și din 1947. În 1941, după un deceniu în plus de evoluție în condiții de pace, tulburate numai la sfârșitul intervalului prin concentrările care au început în 1939, proporția știutorilor de carte a fost neapărat mai ridicată decât la 1930 și anume cu cel puțin 10%, deci de 66%. (În intervalul de 18 ani

de la 1912 la 1930 în care a căzut un război, ameliorarea a fost de 17%, adică de aproape 1% anual). Iar distribuția lor, deși deosebirile se vor fi mai atenuat, prezenta încă, desigur, răspândirea mai mare a științei de carte în orașe, între bărbați, între cei tineri, în profesiunile neagricole și, în genere, și în fiecare dintre regiunile și orașele cu mai mulți știutori de carte la 1930. Acum, în 1947, proporția știutorilor de carte este neapărat mai ridicată decât în 1941, deși războiul a frânat augmentarea, prin pierderile aduse grupei de vârstă a bărbaților între 20–40 ani, în care știutorii de carte sunt mai numeroși și prin stânjenirea funcționării normale a învățământului între 1939–1945 (mobilizări și pierderi de învățători, îngreuierea condițiilor de viață ale părinților). Ea trece probabil de 70% în rândul populației de 7 ani și peste din Vechiul Regat, iar distribuția lor pe medii, sexe, vârste, profesii, regiuni păstrează încă caracteristicile știute, deși încă mai atenuate.

3. Cunoștințele asupra distribuției științei de carte oferă un îndreptar prețios, e drept, până acum prea puțin folosit, pentru sporirea eficienței acțiunii de generalizare a științei de carte. Ele îngăduie concentrarea eforturilor în regiunile și orașele, la sexul, în profesiunile și în clasele de vârstă, unde și în care se găsesc mai mulți neștiutori de carte. Cu ajutorul lor, acțiunea de reducere a analfabetismului poate fi îndrumată de planuri detaliate în zone circumscrise pe hartă, în cadrul anumitor profesii și în grupe de sex și vârstă determinate.

4. Spre a generaliza știința de carte în Vechiul Regat, e nevoie nu numai de o acțiune de instruire a adulților analfabeți ci și de o acțiune care să asigure frecventarea școlii primare de toți copiii din fiecare contingent anual. Până de curând răspândirea științei de carte a fost urmărită pretutindeni exclusiv pe calea acțiunii prin școala primară asupra copiilor. Premisa o constituie o rețea de școli în fiecare localitate și cadre suficiente pe de o parte, iar pe de alta frecventarea școlii de către absolut toți copiii. Oriunde ea este realizată, analfabetismul dispare complet în anul când mor ultimii supraviețuitori ai contingentului cu membrii neumblați toți la școală. Deosebit, în unele țări, unde școala primară își îndeplinește mulțumitor funcțiunea, spre a grăbi răspândirea științei de carte se întreprind acțiuni de instruire a analfabeților adulți. Cu toate că încă după războiul trecut Vechiul Regat dispunea de un număr de școli rurale și de învățători mulțumitor (5.800 școli în 1920–1921 și 6.800 în 1930–1931 la 9.200 localități și 101 elevi recenzați în 1921–1922, 99 în 1930–1931 la 1 învățător), cum am văzut mai sus, la 1930, o parte apreciabilă dintre copii și dintre adolescenți (grupele de vârstă 7–12 și 13–19 ani) erau analfabeți. În 1941, proporția lor n-a fost probabil mai redusă, iar în 1947 este poate chiar mai ridicată. Înainte de 1930, rămânerea pe dinafara școlii se datora, cum au arătat unele anchete ale Institutului de Cercetări Sociale, îndeosebi suprapopulării agricole (părinți nevoiți a-și da copiii argați sau neînstare să-i încălțe și îmbrace iarna). În inter-

valul 1930–1941, suprapopularea agricolă a devenit mai acută, iar după 1941 s-a mai adăugat și împrejurarea că numeroși copii au trebuit să-i înlocuiască în gospodăria pe adulții mobilizați și faptul că pe alocuri școala a rămas fără învățător. De pe urma acestui neajuns în funcționarea învățământului primar, pronosticul din 1915 al lui Leonida Colescu, făcut desigur sub impresia epocii Haret, că «în mai puțin de 25 ani nu s-ar mai afla nici 1% dintre bărbații țării care să nu știe carte» (vezi p. 20) e departe de a se fi împlinit. Și aceasta tocmai pentru motivul pentru care spera el că «acest ideal se va atinge mai curând, decât într-un pătrar de veac» (p. 21) și anume pentru că, deși înzestrarea învățământului primar rural a putut fi ameliorată considerabil, nu s-a obținut o ameliorare a funcționării lui. Din motive nu numai pur școlare, ci și de pe urma structurii generale a vieții României rurale și a României în genere, a căror analiză nu poate fi întreprinsă aci. Dacă toate aceste neajunsuri nu vor fi înlăturate, e puțin probabil ca proporția știutorilor de carte să poată fi trecută peste 80%.

5. Acțiunea de ameliorare a funcționării învățământului primar va beneficia de împrejurarea că obstacolul serios al sporului continuu, pe care-l întâmpina între 1912–1930, 1899–1912 și în deceniile anterioare acțiunea de răspândire a științei de carte, e pe cale de a dispărea. Expansiunea demografică a avut drept urmare ca numărul de localuri și de învățători socotit suficient la o anumită dată să ajungă vădit insuficient după un număr de ani, în urma îngroșării treptate a contingentelor de copii de școală. În loc de a ameliora calitatea muncii, învățământul primar reclama ajustarea periodică a zestrei de școli și a cadrelor de învățători. Acest obstacol nu va acționa în anii 1947–1957, când intră și se găsesc în școlile primare copiii născuți în 1940–1945 (așa cum n-a acționat nici între 1923–1933, când urmau contingentele celor născuți în 1916–1921). Iar după aceea va fi probabil considerabil atenuat de împrejurarea că excedentele naturale postbelice vor continua tendința de scădere care s-a desenat încă între 1930–1939 (de la 15,9 la 1.000 de locuitori în perioada 1931–1934 la 13,5 în perioada 1935–1939), prevestind intrarea poporului românesc în stadiul stabilității demografice.